

ПРВО ОБЈАВЉИВАЊЕ АДРЕСА МАРКСОВЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛЕ И ЊЕГОВОГ ЗНАМЕНИТОГ ПРВОГ ТОМА „КАПИТАЛА“ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (1870—1873)

1. Први превод текста Марксове Интернационале на српскохрватски језик (1870)

У организацији Одбора за припрему целокупних дела Светозара Марковића у САНУ одржан је 1983. године научни скуп *Светозар Марковић и Марксова Интернационала*, који је веома много допринео научном расветљавању питања односа Светозара Марковића и првих српских социјалиста са европском социјалдемократијом онога времена. Поред осталих, др Борбе Игњатовић је саопштио податак да је „Србија Љубомира Каљевића објавила проглас „Међународног радничког друштва“, тј. Марксове Интернационале — поводом француско-пруског рата 1870. године“.¹ Како нам је била доступна библиографија Радослава Перовића, остала необјављена у рукопису,² у којој се овај податак не наводи, као ни у библио-

¹ Др Борбе Игњатовић, *Карл Маркс, Светозар Марковић и почеци социјалистичког покрета у Србији (1848—1875)*, једна верзија овога текста објављена је у часопису *Марксистичке теме*, VII, 1983, 3, стр. 206—218.

² Рукопис Радослава Перовића добили смо захваљујући љубазности колеге Милорада Радевића, а припреман је у исто време, дакле, педесетих година овог века, када и објављени рад др Сергија Димитријевића (видети следећу напомену). Р. Перовић је библиографију превода радова Маркса и Енгелса у југословенским земљама припремао за миланског издавача и обухвата време од првих превода 1871. (*Комунистички манифест*) па до 1957. године. Првобитно смо мислили да ћемо га објавити у овом *Зборнику*, као што је то и најављено у каталогу поменуће изложбе. Међутим, поређењем са библиографијом коју је дао др Сергије Димитријевић, констатовали смо да би то било дуплирање посла. Наиме, ове две библиографије се разликују само у десетак библиографских јединица (код Димитријевића нема 14 Перовићевих, а код Перовића 11 Димитријевићевих јединица). Научни допринос Перовића је неоспоран и ваљало би се у неком од библиографских радова осврнути наново на ове библиографије. Но извесно је, такође, да су истраживања у овом домену знатно унапредовала, па би ваљало радити на припреми сасвим нове библиографије ових превода. Када ово кажемо, мислимо и на последњи рад Марије Сентић (видети нашу белешку 11). *Преводилачка дружина првих српских социјалиста* се не спомине, као ни најава штампања самог *Капитала* 1873. године. (*Пчеле* Писарева, стоји код Димитријевића да се не зна ко их је превео, а то је био Лаза Нанчић, који је исти текст прво превео и објавио на немачком, а потом и на српском...) Приређивачи *Дела* Маркса и Енгелса кажу да је изашло преко 70 текстова Маркса и Енгелса (подразумевајући и поновљена издања) у југословенским земљама до првог светског рата, а према нашим успутним истраживањима било их је толико само на српскохрватском језику...

графији др Сергија Димитријевића,³ то смо се више заинтересовали за овај податак. Ово је било важно проверити тим пре што се у свим библиографијама и научним радовима о овој проблематици до сада наводио превод *Комунистичког манифеста*, као први од текстова Маркса и Прве интернационале.

О чему се заправо ради? У знаменитој Каљевићевој *Србији* из 1870. године, у броју 78, од 7, тј. 19. јула, на сâм дан избијања француско-пруског рата, изашао је уобичајени Каљевићев уводник, на првој страни: „Преглед политични“. Да је уводник писао сам Каљевић, није тешко утврдити. Каљевић, међутим, у овај уводник укључује и „проглас... члановима међународног радничког друштва...“, поводом француско-пруског рата. Каљевић наглашава „да има и таквих људи који добро знају коме овакви ратови уопште иду у рачун“, па затим даје поменути текст, наглашавајући да је писан „још првих дана, кад се почело поговарати да ће доћи до крвавог сукоба“.

Према Каљевићевом наводу, могло се помислити да је реч о тексту „Међународног радничког друштва“, тј. Интернационале, како је то навео и Б. Игњатовић. Провером текста, међутим, установили смо да је реч о прогласу Париске секције I интернационале, упућеном „Радницима свих земаља“, који је објављен у листу *Le Réveil*, од 12. јула 1870. године. На сâм дан избијања француско-пруског рата, 19. јула, управо када се појавио и текст у Каљевићевом уводу у *Србији*, одржана је и седница Генералног већа Прве интернационале, на којој је Карл Маркс, са још неколицином сарадника, добио задатак да припреми адресу коју ће Генерално веће упутити поводом избијања рата. Тај текст је припремљен, и Поткомитет га је разматрао 23. јула, а Генерално веће 26. јула исте, 1870. године. Била је то позната *Прва адреса* Интернационале, објављена само два дана касније како ју је усвојило Генерално веће, 28. јула,⁴ на енглеском језику. Ускоро је издата и као брошура у 1000 примерака, а преведена је и на немачки и француски језик.⁵ Оно што је за нас посебно значајно то је чињеница да је објављени текст у листу *Србија* и сâм Карл Маркс нашао за потребно да укључи у ову адресу. Тиме и српски превод добија у значају, па је веома важно разматрати питање како је он доспео у Каљевићеву *Србију*.

Правим вођом опозиције у Србији, у оном тренутку, може се сматрати млади Светозар Марковић, социјалиста, чије су везе

³ Др Сергије Димитријевић, *Српска социјалистичка преводна литература*, Рад, Београд, 1958.

⁴ *The General Council of the International Workingmen's Association the War*, *The Pall Mall Gazette*, 28. VII 1870.

⁵ Брошура је на енглеском изашла прво у 1000 примерака, па је ускоро доштампана у истом тиражу. На немачком је најпре објављена од Либкнехта у *Volksstaat*-у, његов превод, 7. VIII 1870. Сâм Маркс је објављује, у свом преводу, у женевском *Vorbote*-у, бр. 8, свеска за август 1870. На француском је објављена најпре у романској секцији Прве интернационале, у *L'Égalite*-у, а затим и од белгијске секције у *L'Internationale*-у.

са Првом интернационалом биле прилично чврсте.⁶ Он се, управо, тог јула враћа из Швајцарске у Србију, јер се није имао чиме издржавати, пошто му је српска влада одузела стипендију због бескомпромисне критике устава из 1869. године. Последњи текст Светозара Марковића којим располажемо, писан у Цириху, датиран је 14. јула, а први датум, по повратку, датиран је 24. јула те године.⁷ Како је Светозарев повратак очекиван од српске јавности, то је за њега морао бити заинтересован и сâм Каљевић, који је управо у свом листу *Србија* објављивао и његове прве радове. Уз то, Светозареви најближи сарадници (Б. Љочић и други), па и брат Јеврем, били су у присним односима са Каљевићем.⁸ Текст прогласа Париске секције, мада мали и укомпонован у уводник, одудара по стилу и језику од Каљевићевог стила и језика и по свим обележјима подсећа на текстове Светозара Марковића, посебно речи *раденик* и *раденички* (Каљевић редовно употребљава термине *радник* и *раднички* и др.). Уз то, Светозар Марковић је био заинтересован за француско-пруски спор. Већ на вест о објави рата, он је, 2. јула 1870. године, послао из Цириха свој рад *Француска и Пруска*, за *Народни пријатељ*, објављен у броју 2 и 3 од 12. и 19. јула. Према томе, може се Каљевићево објављивање овог текста Париске секције I интернационале повезати са повратком Светозара Марковића у Србију.

Пре него што овај текст наведемо у целини, да још једном подсетимо да је он преведен и објављен у нас пре Марковог укључивања истог текста у Адресу Генералног већа интернационале.⁹ Ово је значајно и стога што се до сада сматрало да је први превод било којег Марковог текста или текста I интернационале *Комунистички манифест* из 1871. године.

Због значаја овог текста, подсетимо, Париске секције, а потом и Генералног већа I интернационале, ми га овде доносимо у целини, и то у верзији коју даје Краљевићева *Србија*:

⁶ О овоме је дато веома много података како у грађи тако и у саопштењима са поменутог научног скупа у САНУ. Видети и рад др Јована Дубовца, као и наш прилог у *Зборнику прилога филозофији и науци поводом осамдесетогодишњице рођења академика Душана Недељковића*, посебна издања САНУ, књ. DLI, Одељење друштвених наука, књ. 91. Најпотпуније код Woodford McClellan, *Serbia and social democracy, 1870—1878, International review of social history*, Assen, XI, 1966.

⁷ Наиме, чланак *Друштвена и политичка борба у Европи*, потписује, „Цирих, 14. јула“, а чланак *Критика на „Друштвену и политичку борбу у Европи“*, „Карловци, 24. јула“ 1870, Светозар Марковић, *Сабрани списи*, II, Београд, 1965, стр. 405.

⁸ Управо те исте године, у броју од 11. фебруара, Каљевић је у *Србији* објавио текст Буре Љочића са пуно заједљивости на рачун режима који му је задржавао на пошти приспеле ствари из Швајцарске. Како му кофер није никако уручен, затражио је телеграмом обавештење од циришке поште о свом коферу који је сам послао при поласку. Педантна циришка пошта га је обавестила да је она кофер послала. Миодраг Кујунџић Абердар, мада се разишао са Светозарем на политичком плану, редовно, према Ристићевим достављачима, игра са њим шах у кафани и стални је сарадник *Србије*, итд.

⁹ Потпуније видети у 28. тому *Дела* Маркса и Енгелса, Институт за изучавање радничког покрета, Београд, 1977, стр. 9. и даље.

„Раденици!

Ево опет хоће политичко-династичко честољубље да нас сурва у рат изговарајући се како је поремећена политичка равнотежа и како је повређена народна част.

Браћо Французи, Немци и Шпањолци дајте да се ујединимо у једној изјави противу овога рата.

У данашње време не може бити законитијег темеља друштву до признање и подједнаке поделе. Деоба рада, коме треба промета све више и више, чини, те сви народи имају подједнаке интересе.

Рат хоће да је један господар над другим или да место једне династије дође друга; за то у очима радника рат није ништа друго до права злочиначка бесмислица. Ми протествујемо противу ратоборних узвика оних који гледе да нашом крвљу сперу кривицу своју или који у општој несрећи налазе начина за своје спекулације, ми протествујемо јер хоћемо мира, рада и слободе.

За то дижемо свој глас што се систематично људи упрошћавају, што се расипају народна добра, која би требало да се употребе на побогаћење земље и унапређење заната и што се пролива крв за њево срамним сујетама, самољубљу, недозвољеном честољубљу итд.

Устанимо са свом силом противу рата, устанимо као људи, грађани и раденици.

Рат распаљује дивље животињске страсти и мрзост међу народима.

Рат су измислили владоци само за то да угушују јавну слободу.

Рат упропашћује опште благостање и све што радимо.

Браћо Немци! Тако вам општега мира не слушајте плаћене и услужне гласове који су ради да нас омахну у ономе што Француска управо хоће и мисли. Не слушајте неразложна изазивања, јер би рат међу вама био као рат међу браћом рођеном. Будите мирни, као што може учинити велик, јак и храбар народ, а да ни мало нечашкоди своје достојанству.

Ако се сударимо на Рајни, ми ћемо својим победама само тиранију утврдити.

Браћо Шпањолци! И ми смо се надали пре 20 година да ће вам засијнути зора слободе. Нека вам је поука историја ваших погрешака. Још сте своји господари, па не сагињите главе под ново турскоство. Својом сте крвљу запечатали независност коју сте извојевали. То је ваше највише и то само ваше добро.

Тешко образованим народима који изгубе то добро, јер ће се — верујте нама — јако преварити и кајати.

Браћо, раденици свију земаља! Ми смо чланови међународног друштва, ми који не знамо више ни за какве границе, ми вам шаљемо поздравље и жеље француских раденика, па ма шта наступило са нашим заједничким родом.“

2. Закључци Лондонске конференције, састављени од Маркса и Енгелса, објављени међу првима у свету и у „Раденику“ Светозара Марковића

У вези са првим преводима текстова Маркса и Енгелса на српскохрватском језику, осврнућемо се и на превод дела Закључака познате Лондонске конференције Прве интернационале, одржане септембра 1871. године. Код Перовића се ово не спомиње, код С. Димитријевића се наводи, али без образложења да су те текстове сачинили Маркс и Енгелс, а познато је да су „они формулисали коначни текст закључака... Превод на француски и немачки је такође извршен под непосредним надзором Маркса и Енгелса“.¹⁰ Марија Сентић у уводу свог рада *Karl Marx — jugoslavenska bibliografija (knjige i brošure)* 1871—1982,¹¹ наглашава за превод у *Раденику* да је један од првих превода Марксових радова у нас.

Општа је констатација да Лондонска конференција I интернационале, по досегу својих закључака и изменама и допунама Статута и Правилника, извесно има значај конгреса.¹² После слома Париске Комуне и терора над члановима Интернационале било је више крупних питања која је требало одмах решавати. Једно од њих је сузбијање деловања Бакуњина, затим тајних друштава, а наметао се и захтев секција за прелазак на вишу форму рада и стварања политичких пролетерских партија и др. Заседању је присуствовало 32 делегата, из 9 земаља. Одржана је од 17. до 23. септембра 1871. године. Закључци Конференције објављени су у *Раденику* 23. новембра исте године. Текст закључака објављен је најпре у форми циркулара, на енглеском језику. На немачком језику објављен је најпре у *Volksstaat*-у, 15. новембра 1871, а потом и као брошура, у *Vorbote*-у, бр. 12, за децембар 1871. године. На француском су закључци изашли у *L'Egalité*-у од 19. новембра и *L'Internationale*-у, 26. новембра 1871. године. На шпанском су изашли 23. новембра, итд. Имајући у виду разлику у календару, превод и објављивање Закључака Лондонске конференције Прве интернационале, каснили су таман толико колико је требало да стигну до Србије, да се преведу и приреде за штампу. Објављени су, да рекапитулирамо, у бр. 72, *Раденика*, од 23. новембра (тј. 4. децембра) 1871. године.

Из неког разлога Марковић објављује од 17 поглавља само 6 (VI—IX и XI). Ми ћемо о овом преводу рећи неколико речи, мада тек треба извршити језичке и друге анализе. Марковић углавном изоставља она места која се односе на Генерално веће, називе националних већа и секција, изоставља и закључак о деловању у земљама у којима владе забрањују рад секција, о формирању посебних секција жена социјалисткиња, о избеглицама Париске Комуне, улогу Утине у разјашњењу случаја Нечајева,¹³ сазиву конгреса, распушта-

¹⁰ Исто, стр. 592.

¹¹ Marija Sentić, *Karl Marx — jugoslavenska bibliografija 1871—1982. (knjige i brošure)*, *Naše teme*, 1—2, 1984, str. 251.

¹² Више: Стеван Белић-Франић, *Прва интернационала*, Београд, 1970, стр. 203—214.

¹³ Треба истаћи да је Светозар Марковић образложио „случај Нечајева“ већ августа 1871. године (*Руски револуционари и Нечајев, Раденик*, 29—31, и 37, од 9, 12, 14. и 28. августа, исте, 1871. године).

њу бакуњинистичког савеза и о расцепу у Романској секцији у Швајцарској. Објављени су закључци о деловању чланова Интернационале и о статистици радничке класе коју треба слати Генералном већу, о повезивању синдиката,¹⁴ „селским произвођачима“, политичкој делатности радничке класе и о стању у Француској. Као што се да видети, објављени су они закључци који су битни за непосредно деловање чланова Интернационале. Није без значаја не истаћи да су бројеви *Раденика* 72 и 73 изашли само на по једном листу, две стране, па је и по томе могуће извести закључак у којој мери Марковић поклања пажњу овим закључцима и налази им простора и у тако скућеном издању листа. О изостављеним закључцима напоменули бисмо следеће. Одредба закључака о попуни Генералног већа није била од посебног интереса за српску јавност, сем дела у којем се каже да чланови „не буду припадници искључиво једне нације“. Одредбе о називима националних већа и секција односиле су се на секташења прудониста и бакуњиниста, што такође није било посебно значајно за онај тренутак социјалистичког покрета у Србији — Одредбе о чланарини такође, као и формирање огранака секција за жене. Закључак о Енглеској, с обзиром на скућен простор у листу, могао је такође да се изостави. Слично је и са другим делом необјављеног текста. Сматрамо да ово важи и за одредбе о распуштању бакуњиниста, јер је Светозар још у време боравка у Швајцарској важио као антибакуњиниста.¹⁵ Необјављивање закључка о забранама рада секција од појединих влада могло је за Светозара имати двоструки разлог. Прво, објављивањем би само подстицао владу на репресалије, које је и сам ускоро осетио, када је морао да се склања у емиграцију, и, друго, могуће да се није у потпуности сложио са закључком Лондонске конференције о искључењу илегалног рада, као метода деловања социјалиста, који је и иначе био уперен углавном против бакуњиниста.

Осврнућемо се делом на превод Закључака, који се знатно разликује од оног у нашем најпотпунијем издању дела Маркса и Енгелса.¹⁶ Те разлике нису безначајне. Уместо Конференција *овлашћује*, на пример, у *Раденику* је преведено са *позива* Генерални савет да изврши V члан Правила. Уместо *свака локална група*, у *Раденику* стоји — *свака месна секција*. Уместо *посебан комитет*, у *Раденику* стоји — *одбор*, што се нама све чини исправнијим. Извесно је да је Светозар као савременик и припадник Интернационале могао бо-

¹⁴ Реч *sindikat* преводи се као *дружина за одпор*, са образложењем у напомени: „Дружине за одпор организују се да извојују радницима повишицу плате и скраћивање времена за рад“. За ондашњу србијанску публику ово је доста било и неопходно. Први захтев за организовање радничког друштва потиче управо из времена Светозара Марковића, али његово оснивање власти нису одобриле. Прво су се организовали штампарски радници, три године касније, и то се може сматрати почетком синдикалног покрета у Србији, мада су акције радничке класе (борба за боље услове рада, већу надницу и скраћење радног времена) текле већ од половине XIX века, чак и штрајкови.

¹⁵ Више у материјалима — напомена 6.

¹⁶ Карл Маркс — Фридрих Енгелс, *Дела*, том 28, Институт за историју радничког покрета, Београд, 1977.

ље осетити суштину при превођењу. Светозар и термин *земљорадници* даје у облику *сеоски произвођачи* (тј. произвођачи). Овај део закључака, који је конференцији предложио сâм Маркс, могао је, с обзиром на социјалну структуру Србије, за Светозара имати и посебан интерес. Превод термина *сеоски произвођачи* у складу је и са Светозаревим ставом да се пољопривредна производња мора удружити са индустријом, тако рећи индустријализовати...¹⁷

Веома је важно и објављивање 9. закључка (*о политичкој делатности радничке класе*), у којем је и она позната одредба из Статута Интернационале, где се каже: „Економско ослобођење радничке класе је велики крајњи циљ којем сваки политички покрет мора бити подређен као средство.“ Интересантно је напоменути да је у Раденику испуштена реч *крајњи* (циљ радничке класе); очито је да за недогматичног Светозара то није случајност. *Инаугурална* адреса је *свечана, социјално*, се преводи као *друштвено*, итд. У овом делу закључака је и одредба о неопходности, како се то у Раденику лепим и јасним језиком каже, „да против колективне силе сопственичке класе, пролетаријат се не може борити као класа, ако се не конституише сам као засебна политичка партија противна свима партијама сопственичке класе“. У Раденику налазе леп израз и за решење у делу превода: „да уједињење *радничких сила* (подвлачење наше, у 28. тому преведено: *појединачних снага*), које је већ достигнуто економским борбама, мора тако исто бити средство у рукама оне класе, кад се она стане борити са својим *експлоаторима* за политичку власт...“ У 28. тому је реч *експлоатори* преведена са *израбљивачи*, у енглеском *крупних земљорадника и капиталиста*... Интересантно је, такође, да у Раденику посебно подвлаче закључни део текста поглавља о *политичкој радњи радничког сталеза*, како то они преводe. „Конференција *изјављује*“ (стоји у Раденику, а не *подсећа*, како је то преведено у 28. тому) „члановима Интернационале: *Да у опозиционом положају радника, њихов економски покрет не сме се раздвајати од њихове политичке радње*“ (подвучено у Раденику).¹⁸ И у XI закључку, који се односи на Француску, има битних разлика у преводу у односу на овај наш савремени. У Раденику је, нама се чини, дат животнији и активно борбенији превод, што је свакако одраз Светозаревог активног односа према том тексту, који за њега у оним условима има другачије значење. (О Светозару Марковићу, као могућем преводиоцу биће речи у следећем поглављу овог рада.)

3. Превод I тома Марксовог „Капитала“ из времена Светозара Марковића

Од превода Марксових и Енгелсових радова из времена Светозара Марковића, библиографи помињу следеће:

¹⁷ Светозар Марковић, *Сабрани списи*, IV, стр. 353.

¹⁸ Упоредити: Маркс — Енгелс, *Дела*, 28. том, стр. 344.

— *Комунистички манифест* из 1871, у Панчевцу и броширано издање из исте године,¹⁹ и

— Марков *Грађански рат у Француској, Адреса Главног интернационалног савета свим члановима у Јевропи и у савезним државама*.²⁰

Сергије Димитријевић не наводи да је чланак *Шта је то раднички дан?* — објављен у *Раденику* 1872.²¹ из првог тома *Капитала*. Издавачи *Дела* Маркса и Енгелса о томе говоре и у *Предговору* редакцијског одбора у I. тому, и у 21. тому, у којем је објављен *Капитал*. У својим изванредним анализама др Хенрик Писарек утврдио је за бројне текстове Светозара Марковића да су или тачан превод Маркових и Енгелсових радова или њихова прерада. Тако је и за овај чланак утврдио да га је Марковић саставио углавном из делова VIII главе *Капитала* и из дела Марковог рада *Unsere Lage*.²²

Треба првенствено одговорити на питање да ли је Светозар Марковић уопште преводио текстове са немачког, независно од тога да ли је реч о деловима VIII, или било које друге главе *Капитала*, или било којег другог текста. Мислимо да одмах треба одговорити потврдно. Прво, у то време се он једини у Србији служи овим делом Маркса (мислимо на *Капитал*) и, друго, он сâм је у полемици са Владаном Борђевићем признао да је неке текстове од Маркса користио за своје радове.²³ У тој полемици Марковић каже: „нисам никад ништа преводио осим 2—3 цитата који су ми дошли у мојим чланцима“. Но, када је Владан Борђевић пребацивао Светозару за преводе, знао је поуздано да он то и чини. Њих двојица су пре тога били у бољим односима и Владан је знао шта Светозар и његови истомишљеници раде. Док је у време полемике, 1872. године, ситуација сасвим другачија. Светозар је на удару режима, у емиграцији и природно је да настоји што више смањити узроке за још већи терор. У то време је и иначе велика хајка на *комунице* и *петролејце*, како су их већ све звали режимски листови. У поменутој расправи др Хенрика Писарека може се видети да се ни случајно не ради о „2—3 цитата“ од Маркса. На крају, сам Светозар Марковић је још 1870. године, у време када му није претио „бели терор“, писао о преводима читаве књиге са немачког.²⁴

Када би се радило само о тексту *Шта је то раднички дан?* — ми се не бисмо ни задржавали на томе. Међутим, управо тада, када се Светозар Марковић налазио у Новом Саду, тамо је основана *Пре-*

¹⁹ У родној кући Карла Маркса у Trier-у, која је претворена у музеј, изложен је овај први превод *Манифеста*, као и лист *Раденик* и портрет Светозара Марковића.

²⁰ *Раденик*, бр. 19—25, од 13. јула, до 2. септембра 1871.

²¹ *Раденик*, бр. 26—30; 32—35, 8—31, III 1872.

²² Више: Хенрик Писарек, *Тачна локација помињања Маркса и Енгелса и њихових дела у радовима и писмима Светозара Марковића, Дијалектика*, 1—3, 1978, стр. 217—236.

²³ Светозар Марковић, *Одговор на отворено писмо дра Владана Борђевића, Раденик*, бр. 51, 17. мај 1872, стр. 207.

²⁴ Писмо Светозара Марковића Антонију Хаџићу, 12. октобра 1870, Матица српска, Рукописно одељење, бр. 28.741.

водилачка дружина, коју предводи његов сарадник, такође изгнаник из Србије, и касније настављач уређивања Светозаревог *Ослобођења* — Срета Анђелковић. Ово, колико ми знамо, прво, и то социјалистичко преводилачко удружење у нас, већ те 1872. године „састављено од људи ... по целој Европи“, објавило је и књижицу: *Вероисповест једног природњака*. За ову књижицу кажу да је „превод с немачког, од непознатог писца.“ Др Хенрик Писарек сматра да је и она превод самог Светозара Марковића, мада за то није дао образложење.²⁵ За ово наше саопштење то и није од посебне важности.

Да је Светозар Марковић *spiritus movens* ових акција првих српских социјалиста, извесно је ако се има увид у свеукупност њиховог деловања. Тако је било и са радом прве преводилачке дружине. Њу предводи, као што смо то напоменули, Светозарев сарадник Срета Анђелковић, а њено седиште је заправо адреса њиховог стана у Новом Саду (ул. Златне греде, 1931). У којој мери су њих двојица били у вези говори и чињеница да угарски министар истим актом наређује њихово протеривање из Новог Сада²⁶ Но, вратимо се првој књижици коју је ова дружина издала. У уводном тексту књижице *Вероисповест једног природњака*, под насловом *Неколико речи читаоцима*, наводи се шта је све од превода спремно за штампу. Они дословце кажу: „Ево превода који су већином готови:“, па од десет набројаних на шестом месту је „*Капитал* од Карла Маркса“.²⁷ Како се тамо каже да је већина превода већ припремна за штампу, произилази да је и *Капитал* био већ преведен, или бар већим делом преведен. Светозар Марковић оптуживан је тада од Владана Борђевића да ништа друго не ради већ *само преводи* из *Volksstaat-a* и радове Маркса. Владан је истовремено оптуживао Светозара и његове сараднике *Раденика* да им је и пропрам листа „фалишан“, тј. само обмана читалаца, јер су, по њему, „прави раденички програм“ штампали у *Панчевцу*, алудирајући тиме на превод *Комунистичког манифеста*.

Капитал од свог настанка био је и остао „тежак“ за разумевање, а поготову за превођење. У то време, како је то истицао и Карл Кауцки, једва га је ко и схватао, па тим пре мислимо да је овај превод из 1873. године, на српски језик, могао, поред већ наведених разлога, припремати једино Светозар Марковић. Како превод није објављен, а других трагова сем ових већ наведених немамо, то о судбини рукописа не можемо ништа одређеније ни рећи. Вероватно је загубљен као и многи други. Но, остаје извесна чињеница да је припреман, и, извесно, већим делом, ако не и у целини и преведен од самог Светозара Марковића.

²⁵ Хенрик Писарек, *Библиографија рукописа, списа и кореспонденције Светозара Марковића и рукописа и списа о њему, Дијалектика*, 3, 1972, стр. 144.

²⁶ Потпуније: Др Коста Милутиновић, *Светозар Марковић у Новом Саду, Истраживања*, 4, Нови Сад, 1975, стр. 117. и даље.

²⁷ *Вероисповест сувременог природњака, превод с немачког од непознатог писца*, Српска народна задружна штампарија, Нови Сад, 1873, стр. VI.

**DIE ERSTE VERÖFFENTLICHUNG VON ADRESSEN DER
INTERNATIONALE DES K. MARX UND SEINES BERÜHMTE ERSTEN
BANDES DES WERKS DAS KAPITAL IN SERBO-KROATISCHER
SPRACHE (1870—1873)**

Djordje Mitrović, Autor der Ausstellung und des Katalogs des Historischen Museums Serbiens **Karl Marx und die sozialistische Bewegung in Serbien bis zur Gründung der KPJ**, die in Belgrad, Novi Sad und in einer Reihe anderer Ortschaften in der SR Serbien anlässlich des 100. Jahrestags des Tods von K. Marx und des 80. Jahresfeier der Gründung der Serbischen sozial-demokratischen Partei (1903—1983) organisiert wurde, gibt in der vorliegenden Arbeit sehr interessante bibliographische Daten über die erste Übersetzungen von Texten der Ersten Internationale, sowie jener von Marx und Engels in der serbischen Sprache.

Der Verfasser führt an, dass die erste veröffentlichte ist Übersetzung jene in der Zeitung **Srbija** vom 19. Juli 1870, und nicht das **Kommunistische Manifest** aus dem Jahr 1871. Es handelte sich um die Proklamation der Pariser Sektion der Ersten Internationale anlässlich des französisch-preussischen Konfliktes, die zuerst in der Zeitung **»Le Réveil«** am 12. Juli 1870. erschien und etwas später auch von Marx übernommen wurde, und zwar in der **Ersten Adresse** des Generalrats der Ersten Internationale aus gleichem Anlass. Der Verfasser ist der Meinung, dass Svetozar Marković diesen Text mit sich brachte, welcher gerade dieser Tage aus der Schweiz nach Serbien zurückgekommen war. Im zweiten Teil seiner Arbeit erörtert der Verfasser die Veröffentlichung der **Beschlüsse** der Londoner Konferenz der Ersten Internationale, welche auch, unter den ersten in der Welt, die erste sozialistische Zeitung Serbiens (**Radenik**) bereits am 4. Dezember 1871 veröffentlichte, und führt zugleich die Tatsache an, dass dieser Text in vielen Bibliographien in Jugoslawien, in die Übersetzungen der Arbeiten von Marx und Engels nicht eingeordnet wurde. Im dritten Kapitel teilt er eine unbekanntes Angabemit, dass bereits im Jahre 1873, eine Genossenschaft der Übersetzer, die erste in jugoslawischen Ländern, bestand, und zwar von Svetozar Marković und den ersten serbischen Sozialisten in Novi Sad gegründet wurde. Im denselben Jahr führt diese Genossenschaft, in ihrem Verlagsplan, an, dass sie, unter anderem, auch den ersten Band des bekannten Werks von K. Marx **Das Kapital** drücken lassen wird. Auf Grund von einer Reihe Tatsachen hält der Verfasser, dass dieses Werk, in seiner Gänze oder mindestens zum grössten Teil im Jahre 1873 bereits übersetzt worden war. Da Marković bald aus Novi Sad ausgewiesen wurde, zerstreute sich auch die Genossenschaft der Übersetzer und die Übersetzung des **Kapitals** unveröffentlicht blieb, während sein Manuskript spurlos verschwand.